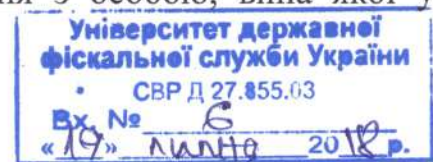

До спеціалізованої вченої ради
Д 27.855.03 в Університеті державної
фіскальної служби України

ВІДГУК

на дисертацію Любавіної Вікторії Петрівни «Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини як засада кримінального провадження», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;судова експертиза;оперативно-розшукова діяльність

Актуальність теми дослідження. Питання гарантій прав і свобод особи в кримінальному провадженні є одним із актуальних у сучасній теорії та практиці правозастосування. У Конституції України закріплений як пріоритетний обов'язок держави із забезпечення, захисту прав особи у всіх сферах правового регулювання, в тому числі і кримінальній процесуальній. Обмеження прав і свобод людини можливе лише у випадках, прямо передбачених законом. Найбільш відчутним воно є в кримінальному процесі, який передбачає в ході кримінального провадження застосування найсуворіших засобів обмеження прав і свобод особи. Важливою гарантією їх захисту є принцип презумпції невинуватості, у відповідності з яким «особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в порядку, передбаченому КПК, і встановлено обвинувальним вироком, що набрав законної сили. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом. Підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи. Поводження з особою, вина якої у

вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, має відповідати поведженню з невинуватою особою» (ст. 17 КПК).

Презумпція невинуватості особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, є чи не основною засадою у здійсненні кримінального провадження не лише в Україні, а й у інших державах світу. При цьому це одна з базових демократичних засад кримінального судочинства, яка має самостійне значення і виконує при цьому роль «захисного бар'єру» від незаконного засудження та передчасних суб'єктивних міркувань як учасників кримінального провадження, так і громадськості. Тому не випадково питання, що стосуються дії презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини, є актуальними та привертають увагу як науковців, так і правознавців-практиків.

Україна, враховуючи стан євроінтеграційних процесів та ситуацію на Сході нашої країни, має враховувати та дотримуватися всіх вимог, що висуваються їй європейською спільнотою, особливо пов'язаних із правами та основоположними свободами людини і громадянина. У першу чергу, ці вимоги стосуються удосконалення взаємовідносин між правоохоронними органами і громадянами з тим, щоб уникнути порушень прав та свобод, гарантованих і забезпечених державою.

Водночас, незважаючи на законодавче закріплення презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини у чинному законодавстві України, відсутня чітка позиція щодо дії та застосування презумпції у регулюванні суспільних, у тому числі й кримінальних процесуальних, відносин, зокрема щодо її сутності, значення та дії і застосування під час досудового розслідування. Недостатня кількість ґрунтовних досліджень та роз'яснень, присвячених дії презумпції невинуватості у кримінальному провадженні, зумовлює відсутність у кримінальній процесуальній науці України до нинішнього часу її чіткої концепції, що не може не позначитися

негативно на практичній діяльності слідчих та судових органів, у діяльності яких і є необхідність більш повного впровадження дії цієї засади з відповідним чітким закріпленням у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві. Адже здійснення судочинства у кримінальних провадженнях, підвищення його ефективності за допомогою детальної регламентації презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини надасть змогу позитивно вплинути на формування професійних якостей працівників правоохоронних органів, які покликані здійснювати кримінальне провадження.

Комплексне порівняльно-правове дослідження виникнення, становлення презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини, її подальший історичний розвиток та імплементація до національного кримінального процесуального законодавства сприятиме реформуванню й удосконаленню кримінальної процесуальної діяльності в Україні.

Проблемні питання визначення правового змісту та реалізації презумпції невинуватості в кримінальному процесі ґрунтовно і багатоаспектно проаналізовані в роботах українських вчених: М. І. Бажанова, Ю. В. Бауліна, А. М. Бойка, Т. В. Варфоломеєвої, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, І. В. Грицюка, Ю. М. Грошевого, А. М. Кислого, Г. К. Кожевнікова, В. В. Крижанівського, В. В. Лисенка, В. Т. Маляренка, І. Є. Марочкіна, Т. М. Мірошніченка, М. М. Михеєнка, В. В. Молдована, В. Т. Нора, В. О. Попелюшка, П. В. Пушкаря, П. М. Рабіновича, Н. В. Сибільової, З. Д. Смітєнка, Ю. В. Стеценка, О. Ю. Татарова, В. М. Тертишника, В. В. Топчія, В. І. Фаринника, В. П. Шибіка, М. Є. Шумила, В. М. Юрчишина, С. С. Яценка та інших.

У роботах вищезазначених вчених розглядалися питання історії становлення, сутності, змісту та значення презумпції у кримінальному процесі в цілому, а питання практичної дії та застосування презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини досліджено все-таки недостатньо. Особливо це стосується комплексного дослідження засади

презумпції невинуватості в порівняльно-правовому аспекті, зважаючи на сучасні зміни євроінтеграційного процесу та ратифіковані міжнародно-правові акти, а також рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Водночас комплексне дослідження та ґрунтовний аналіз як національного законодавства, так і міжнародних актів, що закріплюють зазначену засаду кримінального провадження, а також законодавства провідних країн світу, може позитивно позначитися на побудові демократичного кримінального судочинства, орієнтованого не на покарання, а на захист і дотримання основоположних прав і свобод учасників кримінального процесу з тим, щоб жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Потрібно зазначити, що дисертація Вікторії Петрівни Любавіної є першою в Україні, після набрання чинності КПК України 2012 року, кваліфікаційною науковою працею, в якій на основі комплексного аналізу проблем нормативно-правового та правозастосовного характеру розроблено й обґрунтовано концепцію дії презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини на кожній стадії кримінального провадження та її застосування в практичній діяльності правоохоронних органів у кримінальному процесі з урахуванням європейських правових стандартів справедливого правосуддя та забезпечення прав учасників кримінального провадження. Тому, беззаперечно, ця фундаментальна наукова праця сприяє удосконаленню теорії кримінального процесуального застосування презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини та відіграє вагомий роль у побудові ефективного кримінального процесу України.

Викладене вище свідчить про актуальність обраної теми дослідження, обумовлює його структуру, зміст, підтверджує науково-теоретичну і практичну значимість роботи.

Про актуальність проведеного дослідження Вікторії Петрівни Любавіної свідчить також її зв'язок з науковими програмами, планами,

темами. Робота виконана відповідно до Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015, Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015, Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, затвердженого Кабінетом Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р, наказу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про затвердження Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року та в межах кафедральної науково-дослідної теми кафедри кримінального процесу та криміналістики «Удосконалення кримінального провадження в Україні (кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти» (реєстраційний номер №0115U002808).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Університету державної фіскальної служби України від 23 лютого 2017 року, протокол № 3, та включено до планів науково-дослідних робіт навчального закладу.

З цих міркувань є підстави для твердження, що обрана дисертанткою тема для дослідження кандидатського рівня має комплексний і пріоритетний характер, важливе теоретичне та прикладне значення, а отже, й, безперечно, високий рівень актуальності.

Метою дисертаційного дослідження є формування теоретичних засад та науково обґрунтованих рекомендацій, які стосуються вдосконалення теорії кримінального процесуального законодавства України щодо дії презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини на кожній стадії кримінального провадження та її застосування в практичній діяльності правоохоронних органів.

Для досягнення цієї мети здобувачка поставила перед собою амбітні завдання, серед яких, зокрема:

– висвітлити основні етапи виникнення і розвитку презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини у кримінальному процесі;

- визначити та порівняти поняття «презумпція», «правова презумпція» та охарактеризувати сутність і значення презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини для виконання завдань кримінального провадження;
- окреслити презумпцію невинуватості як одну з конституційних засад здійснення кримінального провадження;
- дослідити зміст презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини під час відкриття кримінального провадження і при обранні заходів забезпечення кримінального провадження;
- визначити дію презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини при проведенні слідчих (розшукових) дій;
- охарактеризувати особливості реалізації презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини під час судового провадження;
- здійснити порівняльний аналіз регламентації презумпції невинуватості у законодавстві США, Німеччини, Іспанії та Франції;
- проаналізувати практику діяльності (рішення) ЄСПЛ, що стосується презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини;
- сформулювати напрями реформування кримінальної юстиції в межах дотримання прав і реалізації презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини з урахуванням міжнародного досвіду.

Здобувачка, з точки зору окресленої мети, правильно сформулювала об'єкт та предмет дослідження, продемонструвала знання сучасних наукових методів пізнання, що позитивно відбилося на результатах дисертаційного дослідження, підтверджує його наукову обґрунтованість і новизну розроблених теоретичних висновків і науково-практичних рекомендацій, що виносяться на захист.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані дисертанткою, у своїй

більшості є обґрунтованими та переконливими. При їх обґрунтуванні використано широке коло вітчизняних та зарубіжних наукових джерел з філософії, логіки, теорії держави і права, кримінального, кримінального процесуального, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності, законодавство і інші правові акти, перелік яких складає 224 найменувань.

При цьому слід зазначити, що наукові джерела використані здобувачкою переважно критично - з глибоким аналізом, коректною полемікою та аргументацією власного підходу до тих або інших положень, висновків чи пропозицій їх авторів, що свідчить про зрілість дослідниці та її високу загальну наукову культуру.

Репрезентативним є емпіричний матеріал дослідження, що складають рішення ЄСПЛ, рішення Конституційного Суду України, постанови Пленуму Верховного Суду України, узагальнення судової практики Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та інших судів, достовірність і обґрунтованість висунутих гіпотез та висновків, які робить авторка, підтверджуються емпіричною базою дослідження, яку становлять: систематизовані матеріали офіційної статистики щодо узагальнення практики кримінальної процесуальної діяльності слідчих органів, прокуратури, суду, публікації в періодичних виданнях, довідкова література, відомчі аналітичні матеріали та інші документи, що містять інформацію з досліджуваної проблематики презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини, а також дані анкетування 164 слідчих, 152 суддів та 106 представників засобів масової інформації Київської, Вінницької, Житомирської, Волинської, Полтавської, Чернігівської, Черкаської, Херсонської, Сумської та Хмельницької областей щодо розуміння та практичного застосування презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини у професійній діяльності.

Вміле використання широкого спектру сучасних методів наукового пошуку також позитивно вплинуло на ступінь

обґрунтованості сформульованих дисертанткою наукових положень, висновків і рекомендацій.

Положення і висновки дисертації обговорювалися на кафедрі кримінального процесу та криміналістики Університету державної фіскальної служби України. Результати дослідження були оприлюднені на 6 міжнародних та 5 всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Право і держава в умовах глобалізації» (м. Ірпінь, 2011 р.); «Реформування податкової системи України відповідно до Європейських стандартів» (м. Ірпінь, 2015 р.); «Місце юридичних наук у формуванні правової культури сучасної людини» (м. Запоріжжя, 2015 р.); «П'ятнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 2016 р.); «Рівень ефективності та необхідність впливу юридичної науки на нормотворчу діяльність та юридичну практику» (м. Харків, 2016 р.); «Державо- та правотворчі традиції українського народу (до 150-річчя М. С. Грушевського)» (м. Ірпінь, 2016 р.); «Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку» (м. Херсон, 2016 р.); «Проблеми реформування кримінальної юстиції України» (м. Чернівці, 2017 р.); «Фіскальна політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки» (м. Ірпінь, 2017 р.); «Всеукраїнські правові наукові читання пам'яті д.ю.н., професора, заслуженого юриста України, члена-кореспондента Національної академії правових наук України Н. Р. Нижник» (м. Ірпінь, 2017 р.); «Проблеми притягнення особи до кримінальної відповідальності та призначення покарання за скоєні правопорушення» (м. Чернівці, 2017 р.).

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій. Комплексне опрацювання та системний аналіз наукових джерел і процесуальних норм в їх генезисному та порівняльно-правовому аспектах, а також матеріалів практики, дало можливість здобувачці сформулювати власні наукові положення

висновки та рекомендації, що відзначаються достовірністю. До найбільш вагомих наукових положень, що характеризуються новизною або її елементами, потрібно віднести такі:

– обґрунтовано необхідність доповнити статтю 3 КПК України пунктом 13-1, закріпивши визначення поняття «засада презумпції невинуватості», при цьому на основі аргументованих ознак, доктринального і конституційно законодавчого визначення презумпції невинуватості надано визначення в авторській редакції: «Презумпція невинуватості – це закріплена в законодавстві правова гарантія, яка не допускає формування передчасної позиції щодо винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення доти, доки її вину не буде доведено у встановленому кримінальним процесуальним законодавством порядку і підтверджено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили»;

– запропоновано внести зміни до ст. 7 та ст. 17 КПК України з метою розподілу єдиної засади презумпції невинуватості та забезпечення доведеності на дві самостійні: ст. 17 «Презумпція невинуватості» та ст. 17-1 «Забезпечення доведеності вини» КПК України, базуючись на тому, що засада презумпції невинуватості та засада забезпечення доведеності вини є самостійними конституційними засадами і їхня дія в часі не співпадає, а також у світовій практиці презумпція виступає самостійною основоположною гарантією на справедливий суд;

удосконалено:

– напрями та форми взаємозв'язку органів досудового розслідування, суду та засобів масової інформації під час інформування громадськості про хід розгляду кримінального провадження в межах дотримання і гарантування презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини;

– положення щодо порядку застосування презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини на стадії досудового розслідування, в тому числі під час застосування слідчих (розшукових) дій і судового розгляду;

- ряд комплексних, системних рекомендації щодо заходів удосконалення правоохоронних органів в Україні у сфері дотримання прав і реалізації презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини;

- порядок реалізації презумпції невинуватості щодо суб'єктів господарювання під час притягнення їх до відповідальності за порушення правил здійснення господарської діяльності та обґрунтування доцільності внесення змін до статті 62 Конституції України;

дістали подальшого розвитку:

- характеристика поняття, змісту і суті презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини та її застосування під час кримінального провадження;

- використання в практичній діяльності з метою адаптації національного кримінального процесуального законодавства, рішень ЄСПЛ, в яких констатується порушення засади презумпції невинуватості як Україною, так і іншими країнами світу;

- положення щодо доцільності прийняття Закону України «Про кримінальні проступки» та прийняття Закону України «Про статус слідчого».

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки і пропозиції, сформульовані у дисертації можуть бути використані у:

- *науково-дослідній сфері* – при подальшому дослідженні і вирішенні проблем, пов'язаних із застосуванням презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини у кримінальному процесі (акти впровадження в наукову діяльність Університету державної фіскальної служби України від 19 лютого 2018 року та Науково-дослідного інституту фіскальної політики від 14 березня 2018 року);

- *законотворчій діяльності* – для удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства з питань щодо забезпечення та реалізації презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини під час кримінального провадження;

– *освітньому процесі* – для подальших розробок та досліджень актуальних проблем, що виникають при застосуванні презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини, а також при написанні окремих розділів (глав) підручників і навчальних посібників, навчально-методичних матеріалів з курсу «Кримінальний процес», при підготовці лекцій і проведенні занять за відповідними темами (акти впровадження в освітній процес Університету державної фіскальної служби України від 27 березня 2018 року та Національної академії внутрішніх справ від 14 лютого 2018 року);

- *практичній діяльності* – для підвищення ефективності роботи співробітників правоохоронних і судових органів щодо реалізації презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини, а також під час розроблення й удосконалення відомчих нормативно-правових актів та методичних рекомендацій з питань організації досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень (акти впровадження в практичну діяльність Департаменту кадрового забезпечення Міністерства освіти і науки України від 4 квітня 2018 року, Ірпінського відділу поліції ГУНП у Київській області від 7 березня 2018 року, Національної поліції України від 14 березня 2018 року).

Достатньою є апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертаційному дослідженні, відображено в 20 наукових публікаціях, серед яких сім наукових статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, дві статті – у зарубіжних періодичних виданнях та одинадцять тез доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Оцінка змісту дисертації та автореферату. Науково обґрунтованою є архітектоніка дисертаційної роботи, яка дозволила авторці в основному повно та всебічно розкрити предмет дослідження. Структура дисертації

логічно витікає з поставлених задач, об'єкта та предмета дослідження й охоплює як теоретичний, так і практичний аспект досліджуваної проблематики.

Дисертація складається із вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 276 сторінок, із них основного тексту – 202 сторінки, список використаних джерел – 23 сторінки (224 найменувань) та 4 додатків на 50 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми дисертаційного дослідження, розкриваються стан її наукової розробленості та науково-теоретична основа, зв'язок роботи з науковими програмами, планами й темами; визначаються об'єкт, предмет, мета, задачі та методи дослідження; висвітлюється наукова новизна, практичне значення отриманих результатів та форми їхньої апробації, зазначено структуру й обсяг дисертації.

Перший розділ роботи «Загальна характеристика презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини в системі засад кримінального провадження» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Історичний розвиток інституту презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини»* розкриваються історичні аспекти виникнення, розвитку та закріплення презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини в законодавстві України й окремих держав світу.

Проаналізовано поняття «презумпція» та «правова презумпція», враховуючи відсутність єдності позицій вчених-процесуалістів стосовно системи правових презумпцій, які діють у кримінальному процесі України.

На основі аналізу історії та юридичної літератури встановлено, що принцип презумпції невинуватості в кримінальному судочинстві почав відроджуватися у Франції.

Відмічено, що еволюція інституту презумпції невинуватості показує, з

одного боку, простеження чіткої закономірності в застосуванні принципу «ніхто не може бути визнаний винним не інакше, ніж за вироком суду», а з іншого – наявність окремої тенденції розвитку презумпції як наукової категорії в кримінальному процесуальному праві, розвитку інституту презумпції невинуватості разом із презумпцією забезпечення доведеності вини в кримінальному процесуальному законодавстві, розвиток можливостей реалізації та гарантування цієї засади кримінального провадження.

Наведена класифікація правових презумпцій у теорії кримінального процесу та проведений аналіз генези презумпції невинуватості надав можливість дійти до висновку, що саме змішана (континентальна) форма кримінального процесу містила своєрідну презумпцію невинуватості.

Аналіз еволюції інституту презумпції невинуватості показав, з одного боку, простеження чіткої закономірності в застосуванні принципу «ніхто не може бути визнаний винним не інакше, ніж за вироком суду», а з іншого – наявність окремої тенденції розвитку презумпції як наукової категорії в кримінальному процесуальному праві, розвитку інституту презумпції невинуватості разом із презумпцією забезпечення доведеності вини в кримінальному процесуальному законодавстві, розвиток можливостей реалізації та гарантування цієї засади кримінального провадження.

У підрозділі 1.2 «Сутність і значення презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини для виконання завдань кримінального провадження» систематизовано та розмежовано значення презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини та досліджено сутність і значення зазначеної засади для встановлення істини у кримінальному провадженні.

Проаналізовано, що закріплення презумпції невинуватості в законодавстві України дало можливість визначити елементи правового процесуального становища особи. Визначено, що основне значення презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини полягає в тому, що це своєрідний інструмент гарантування і дотримання основних прав

людини і громадянина при розгляді кримінальних проваджень судом і винесення справедливого та законного судового рішення.

Враховуючи позиції і думки вчених, запропоновано власний підхід до розуміння засади презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини. На основі проведеного дослідження зроблено висновок щодо необхідності розмежовувати два поняття – «презумпція невинуватості» та «принцип презумпції невинуватості».

Базуючись на тому, що засада презумпції невинуватості та засада забезпечення доведеності вини є самостійними конституційними засадами (розглянуто вище) і їхня дія в часі не співпадає, а також у світовій практиці презумпція виступає самостійною основоположною гарантією на справедливий суд, доцільно було б викласти деякі зі статей КПК України із змінами і доповненнями:

1) доповнити статтю 3 КПК України пунктом 13-1, закріпивши визначення поняття «принцип презумпції невинуватості»;

2) внести зміни до статті 7 КПК України шляхом розподілу засади презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини на дві окремі засади кримінального провадження;

3) внести зміни до статті 17 КПК України «Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини» шляхом її поділу на дві самостійні статті: 17 та 17-1.

Підрозділ 1.3 «Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини як конституційна засада судочинства» присвячений вивченню презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини як конституційної засади, закріпленої законодавцем у Конституції України. Проаналізовано, що зазначена базова засада кримінального провадження закріплена в двох окремих статтях Конституції України – ст. 62 і ст. 129, проте в КПК України це єдина засада.

Визначено, що сфера дії зазначеної засади є доволі широкою. Вона діє на всіх стадіях кримінального провадження, забезпечуючи при цьому

кожному, хто підозрюється або обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, гідного ставлення до себе як до невинуватого доти, доки його вина не буде доведена в законному порядку і встановлена судом.

Крім того, презумпція невинуватості визначає правовий статус особи, яка притягується до кримінальної відповідальності не тільки в кримінальному процесі, а й у всіх інших суспільних відносинах, у яких вона виступає суб'єктом.

Розділ другий «Реалізація презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини у кримінальному провадженні» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Зміст презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини під час відкриття кримінального провадження та при обранні заходів забезпечення кримінального провадження» на основі аналізу законодавства та практичних ситуацій встановлено, що презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини може розглядатися у двох значеннях: широкому та вузькому. У вузькому значенні – при розгляді кримінального провадження в суді, в широкому – у кримінальному процесі загалом, включаючи й стадію досудового розслідування конкретного кримінального провадження, та в подальшому – в судовому розгляді також.

З'ясовано, що засада презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини є однією із основних під час відкриття кримінального провадження, де найбільш чітко має прояв її суть і значимість для кожного учасника процесу. Саме зазначена засада належить до галузевих правових презумпцій, які діють у кримінальному процесі. Проте наголошено, що лише 68 % опитаних працівників правоохоронних органів загалом розуміють зміст засади презумпції невинуватості, а його дію під час досудового розслідування визнають, відповідно, тільки 45 % опитаних.

Проаналізовано випадки порушення презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини представниками засобів масової інформації під час досудового розслідування та визначено наявність норм чинного

законодавства, що забороняють розголошувати відомості досудового розслідування. Такі випадки в сукупності негативно впливають на діяльність правоохоронних органів, які не можуть належним чином забезпечити збереження відомостей досудового розслідування.

Підрозділ 2.2 «Додержання презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини при проведенні слідчих (розшукових) дій» присвячено дослідженню дії зазначеної вище засади при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій.

Проаналізовано дотримання презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини при проведенні слідчих (розшукових) дій, основною метою яких є збирання доказів, що в подальшому будуть використані для доведення винуватості або ж, навпаки, невинуватості особи.

Акцентовано увагу, що при проведенні слідчих (розшукових) дій важливою передумовою є підстави для їхнього здійснення – наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети. Обґрунтовано, що для належного і об'єктивного проведення слідчих (розшукових) дій важливою умовою є дотримання презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини.

Встановлено при проведенні дослідження непоодинокі випадки порушення презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини при призначенні слідчих (розшукових) дій уповноваженими на те особами, які, нехтуючи базовою засадою кримінального провадження, вживають некоректні вислови. Задовольняючи такі клопотання слідчого, прокурора, слідчий суддя виходить з тієї інформації, що надає слідчий, і, як результат, погоджується з нею і досить часто повторює зазначені порушення, що є прямим порушенням базової засади презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини.

У підрозділі 2.3 «Реалізація презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини під час судового провадження» наведений детальний аналіз

застосування презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини під час судового провадження.

Сформульовано основні випадки порушення засади як під час досудового розслідування, так і під час судового розгляду, до яких належать: 1) передчасне звинувачення політичними та державними діячами осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення, через засоби масової інформації, заявляючи цілком впевнено про абсолютну доведеність їхньої вини та неминучість покарання судом; 2) формування суб'єктивної думки судді на основі почутої інформації, що призводить до ухвалення несправедливого, необґрунтованого і незаконного судового рішення, що напряду є порушенням прав обвинуваченого на справедливий судовий розгляд.

Встановлено, що засада презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини при правильному розумінні та застосуванні виключає упередженість, односторонній обвинувальний підхід при здійсненні кримінального провадження, не допускає необдуманих рішень щодо обвинувачення осіб.

Проаналізовано один із стандартів діяльності суду в демократичному суспільстві, а саме обов'язок повідомляти громадськості суспільно важливу інформацію через відповідні засоби масової інформації. Наголошено, що на необхідності інформування громадськості через засоби масової інформації щодо справ, які становлять суспільний інтерес, наголошується в Рекомендації Комітету Ради Європи, де зазначено, що така інформація має надаватися регулярно. Крім того, відповідно до принципу публічного здійснення правосуддя громадськість має право бути поінформованою через медіа про стан організації судочинства, а суди зобов'язані забезпечити доступ журналістів та інших представників засобів масової інформації на судові процеси.

Запропоновано підвищити рівень взаємозв'язку та довіри між представниками засобів масової інформації та суддями з метою дотримання

засади презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини і висвітлення загальнодоступної інформації широкому колу осіб.

Третій розділ «Міжнародно-правова характеристика презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини щодо кримінального провадження» складається з трьох підрозділів.

Підрозділ 3.1 «Порівняльна характеристика презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини у законодавстві сучасних зарубіжних країн» присвячений аналізу законодавства окремих країн світу, зокрема Сполучених Штатів Америки, Німеччини, Іспанії та Франції.

Зважаючи на особливості побудови правової системи США, яка є федеральною державою, презумпція невинуватості закріплюється найчастіше у законодавстві окремих штатів. Так, на прикладі законодавства штату Каліфорнія з'ясована схожість цієї норми на засаду презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини за КПК України, за якої обов'язок доведення покладається на сторону обвинувачення, а також наявність розумного сумніву у доведеності вини з боку обвинувачення.

Проаналізовано законодавство Федеративної Республіки Німеччина щодо закріплення презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини, проте з'ясовано, що у статтях Кримінально-процесуального кодексу ФРН вона не відображена як окрема засада. У кримінальному процесі вона все ж діє, оскільки ФРН 1952 року ратифікувала Конвенцію про захист прав людини й основоположних свобод і тому вона є частиною внутрішнього законодавства країни.

Досліджено, що так само, як і в Україні, у Франції завдяки закріпленню і дотриманню презумпції невинуватості обов'язок доказування покладено на сторону обвинувачення.

У підрозділі 3.2 «Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини в практиці діяльності Європейського суду з прав людини» подається детальний аналіз рішень ЄСПЛ, що стосуються порушення як Україною, так і іншими країнами засади презумпції невинуватості.

З'ясовано, що Україна займає одне з перших місць за кількістю поданих проти неї скарг до Європейського суду з прав людини. Так, за період 1998–2014 рр. щодо України було винесено 1 002 рішення, з них у 987 рішеннях було констатовано щонайменше одне порушення Конвенції або Протоколів до неї. За 2017 рік ЄСПЛ отримав 18 150 заяв від українців. З них 65 % стосуються невиконання рішень національних судів, при цьому Євросуд розглядає лише двадцятку частину всіх звернень.

Проаналізовано ряд рішень Європейського суду з прав людини. Наголошено на важливості практики діяльності ЄСПЛ, яка в нашій державі є джерелом права та має вищу, порівняно з національним законодавством, юридичну силу, є важливою для України з точки зору конкретизації положень щодо презумпції невинуватості. Адже у своїх прецедентних рішеннях Європейський суд з прав людини виробив критерії, за якими поведінка державних органів вважатиметься порушенням презумпції невинуватості, а отже, і порушенням державою Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод.

Підрозділ 3.3 «Реформування та напрями вдосконалення кримінального процесуального законодавства України в межах реалізації презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини з урахуванням міжнародного досвіду» містить комплексний і аналітичний підхід до процесу реформування та напрямів удосконалення законодавства України в межах реалізації презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини з урахуванням міжнародного досвіду.

Проаналізовано сферу діяльності правоохоронних органів (особливо органів досудового розслідування, прокуратури, суду) та виокремлено основні проблеми, які виникають при реалізації презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини.

Обґрунтовано, що реалізація презумпції невинуватості суб'єктів господарювання під час притягнення їх до відповідальності за порушення правил здійснення господарської діяльності на практиці сприятиме

подальшому утвердженню України як правової держави, дотриманню конституційних гарантій, прав і свобод громадянина та підприємництва, розвитку ділової активності.

Розглянувши основні проблеми у діяльності правоохоронних органів і проблеми чинного законодавства щодо реалізації та гарантування засади презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини, виокремлено напрями реформування і зміни у сфері дотримання презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини.

В роботі містяться й інші положення, які заслуговують на увагу але навести їх у відгуку на дисертацію не є можливим у зв'язку з його тезовістю.

Текст дисертації В.П. Любавіної написаний науковою мовою. Дисертантка показала свої здібності до наукового пошуку, вміння коректно вести дискусії та аргументувати власну точку зору.

Дисертація оформлення відповідно до встановлених вимог, основні її положення достатньо повно відображені в її авторефераті та наукових публікаціях.

Загалом позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження В.П. Любавіної треба зазначити, що, як і кожна робота такого масштабу, вона охоплює певне коло дискусійних питань, які не можуть залишатися поза їх критичного аналізу.

1. На с. 110-111 дисертації здобувачка стверджує, що ... у своїх клопотаннях про призначення слідчих (розшукових) дій, слідчі, прокурори досить часто передчасно вживають такі словосполучення як: «вчинив злочин...», «вина підтверджується...», «своїми злочинними діями...», що є прямим порушенням презумпції невинуватості – ст.17 КПК України, ст.62 Конституції України, тобто вказують на їх вину (підозрюваного, обвинуваченого) без доведення її в судовому порядку та винесення обвинувального вироку, хоча б про це, не мали зазначати, що відповідало б презумпції невинуватості. З такою позицією слід не

погодитися, так як положення ст. 94 КПК України зобов'язують слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінити докази та прийняти відповідне процесуальне рішення. Такими рішеннями на етапі досудового розслідування є повідомлення про підозру, обвинувальний акт. Указуючи в цих документах на конкретну особу (підозрюваного, обвинуваченого), слідчий, прокурор не можуть не висловити свої переконання в її винуватості. Відповідне рішення має ґрунтуватися на «неспростованих, достатньо чітких і узгоджених між собою висновках», що відповідають критерію «поза розумним сумнівом». Тому за відсутності таких ознак, констатувати доведеність вини «поза розумним сумнівом» не можна.

2. На с. 120 дисертантка доводить, що ... судді на основі інформації, наданої засобами масової інформації, також починають формувати свою думку стосовно обвинуваченого, що призводить до ухвалення несправедливого, необґрунтованого і незаконного судового рішення, що на пряму є порушенням прав обвинуваченого на справедливий судовий розгляд. Більш того, засоби масової інформації маючи прямий і надзвичайно великий вплив на громадськість, можуть вплинути на суспільну думку, переконавши суспільство у винуватості особи, про те, навіть якщо буде доведено інше в судовому засіданні, і винесено виправдальний вирок, то таке рішення може суттєво підірвати авторитет суду та довіру до правосуддя. На нашу думку, така позиція є помилковою, бо обвинувальний вирок не може ґрунтуватися на припущеннях, а тим паче на інформації засобів масової інформації, а ухвалюється лише за умови доведення винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення у ході судового розгляду (ст. 373 КПК України).

3. На с. 19 дисертації авторка посилається на думку А.М. Дворецької під №37, хоча під цим номером у списку використаних джерел – О.М. Ванжула, а А.М. Дворецька взагалі відсутня у списку використаних джерел.

4. На с. 32 дисертації йде посилання на ст. 62 Конституції України під №84, хоча у списку використаних джерел під цим номером Конституція Іспанії.

5. Аналогічні помилки допущені при посиланні на М.М. Михеєнка (с. 35), В.О. Попелюшко (с. 68), С.М. Мельник, А.В. Молдован (с. 81), В.П. Божева (с. 175) дисертації.

Слід, проте, зазначити, що висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, не знижують її високого наукового рівня, подекуди носять спірний характер, породжені новелізацією кримінального процесуального законодавства, відсутністю сталих підходів до розгляду тих чи інших проблем та єдності правозастосовчої практики.

Все вищевикладене дає підстави для такого узагальненого висновку:

1. Дисертаційне дослідження Любавіної Вікторії Петрівни «Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини як засада кримінального провадження», відповідає науковій спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Воно є цілісним і завершеним монографічним дослідженням актуальної для правничої науки проблеми, важливим для правотворчої і правозастосовної практики. Дослідження дало можливість одержати нові науково-обґрунтовані результати, які у своїй сукупності дають підставу кваліфікувати дисертаційне дослідження В.П. Любавіної як вагомий внесок у розвиток вітчизняного вчення про презумпцію невинуватості та забезпечення доведеності вини як засади кримінального провадження.

Дисертація повною мірою відповідає п. п. 9, 10 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (із змінами, внесеними Постановою Кабінету Міністрів України №65 від 19.08.2015, № 1159 від 30.12.2015 р., №567 від 27.07.2016 р.), а її автор - Любавіна Вікторія Петрівна - заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ

Завідувач кафедри кримінальної юстиції
Чернівецького юридичного інституту
НУ «ОЮА»
доктор юридичних наук, доцент

В.М. Юрчишин

Вчений секретар
Національного Університету
«Одеська юридична академія»
доктор юридичних наук, професор

В.В. Дудченко